

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд

„Опозицията град–село в българската проза от Освобождението до края на Първата световна война”

от Даниела Трифонова Беличовска

Тъй като имам честта да съм научен консултант на тази дисертация, ми е трудно да говоря изцяло „отвън”.

Това, което на първо място трябва да се каже, е, че Даниела Беличовска е докторант на свободна подготовка. Предложената от нея тема бе приета от секцията по нова и съвременна българска литература към Института за литература при БАН след неколкократни заявки от нейна страна. Изтъквам това, защото то показва както отдавнашния интерес на авторката към темата, така й амбицията й този интерес да бъде логично финализиран под формата на дисертация.

Впрочем свидетелство за отдавнашната и систематична работа по и около темата са и множеството участия в научни форуми, някои доста авторитетни, с международен характер, а част от тях далеч преди срока на самата докторантура. А също и публикациите в различни научни сборници, чийто списък е приложен. Техният брой – 13 – далеч надхвърля формалните изисквания.

С това съвсем не искам да кажа, че докторантката пристигна като изграден изследовател. Напротив, предложеният от нея първоначален вариант на заявка даваше само най-обща, но твърде хаотична, вътрешно нехомогенна представа за изследователски намерения, който трябваше да бъде композиционно и структурно подреден, като заедно с това да се усвоят елементарните основи на научния тип мислене и подход.

Задачата се усложняваше от твърде широкия вътрешен обем на избраната тема – както хронологически (в първоначалния вариант хронологичният обхват бе още по-голям), така и методологически. Както е заявено в увода на работата, а и в представения автореферат, амбицията на авторката е (перифразирам) да срещне в двупосочна перспектива собствено литературното със социологическото, като се запази автономността и на двете полета. Тоест (1) *през достиженията на съвременната социология да се прочете методологически един важен етап от българската литература*, но и (2) *самата литература да се види като своеобразна „илюстрация”, проявление на важни социокултурни процеси в българското общество в един особено динамичен, ключов исторически период (не казвам „епоха”, защото епохите са всъщност няколко)*. Смятам подобен интердисциплинарен подход за особено продуктивен в случая не само поради естеството на самата литературна материя, а и доколкото става дума за сфера, която на практика е изоставена от литературознанието през последните десетилетия и като цяло все още лежи в дебелия сянка на остарели и силно идеологизирани подходи комай още от 60-те години на миналия век.

В хронологично прецизирания си вид работата обхваща периода между Освобождението и Войните. Това, както казах, е особено динамичен, ключов, преходен период – силно кризисна ситуация, когато в българското общество, в

колективната менталност (и в литературата като нейно отражение) пряко се сблъскват две диаметрално различни, противоположни социални и мисловни парадигми, обобщено представени чрез макротопосите на селото и града: традиционно-патриархалният морал и традиционна „институционалност”, от една страна, и модерната урбанично-етатистка чувствителност, от друга. При цялата условност на историко-хронологическите периодизации, двете дати, които дисертацията е избрала за хронологическа рамка, всъщност бележат радикалния и окончателен излаз на българското колективно битие от патриархалното и влизането му в Модерността. А двата макротопоса – на селото и града – представят този сблъсък едновременно в абсолютен, субстанциален план, но съдържат скрито и хронологическата динамика: докато селото „дърпа” назад-и-навътре, към патриархалното, вечното, извънисторично и затворено в себе си българско битие, градът тегли напред-и-навън, агент, който инфектира „изконно-българското” с модерните болести на цивилизацията. – Именно в този период се установява модерната етатистка институционалност, и то в директен сблъсък с традиционния, спонтанно анархистичен морал. Краен израз на този институционализъм, където конфронтацията е особено фронтална, драстично оголена, са микротопоси като Съда и Армията, но и чиновническият апарат изобщо; неслучайно тъкмо там и съсредоточава специалното си внимание литературата през периода.

Всички тези извънредно сложни социо-психологически процеси са същностно отразени, нещо повече – *преживени* от социално чувствителна литература като българската. – Именно тази интерференция си поставя като предмет дисертацията. Сам по себе си, достатъчно голям, хронологичният отрязък е допълнително (и бих казал неизбежно) разтворен и в темпорален, и в същностен план. В темпорален – *назад* към „изходната” ситуация от преди Освобождението (главно чрез парадигматичното творчество на Вазов); *напред* към междувоенния период (чрез К. Константинов, Стаматов, но отчасти и Ч. Мутафов), когато урбаничната чувствителност вече доминира окончателно. В същностен план – например чрез междинни „топоси” като малкия провинциален град (който, от своя страна, също има историческата си динамика между Вазовата Бяла черква и Константин-константиновите разкази от 30-те).

При подобен обширен във всякакъв смисъл обхват (дори и след частичното му стесняване), нямаше как работата да постигне особени резултати в дълбочина. Затова (а честно казано – и с оглед възможностите на самата авторка) насочихме усилията си главно към стремеж за очертаване на проблематиката в ширина.

Мисля, че тъкмо тук следва да се търсят и нейните достойнства. Ще си позволя да изтъкна някои от тях. Например:

1. Относителна непроученост на проблематиката, особено от по-актуални методологични позиции.

2. Интердисциплинарен подход, при това, както казах, в двупосочно-на срещна перспектива: от собствено социологическата материя към собствено литературната и обратното.

3. Широкообхватност, стремеж да се очертае констелация от различни и разноредови социални явления.

4. Но същевременно и отделни конкретни, частни ракурси, фокусиращи в пределно концентриран вид проблематиката, например феномени като *скуката*,

страданието, времето. Смя да твърдя, че тъкмо те са сред най-силните достижения на работата.

Разбира се, би било пресилено да твърдя, че всичките (ни) намерения, че афишираните амбиции на дисертацията са максимални изпълнени и защитени. На места картината е опростена, схематично представена. Всъщност литературната материя е доста по-разнообразна и разнопластова. Например отношението ѝ към Армията или към Църквата не е толкова строго бинарно. Картината е вътрешно релативна, с някои нюанси, още повече ако се има предвид динамиката през целия разглеждан период. (Да си спомним само колко различен образ на войната предлага например Сръбско-българската война от 1885 г. и Световната.) Но подобно стилизиране на картината е подчинено на желанието да се очертаят тъкмо едрите, определящите тенденции в процесите. Въпреки това обаче то си остава сред слабостите на работата, още повече, че поражда впечатление за недостатъчно използване на цялото богатство, което литературата през периода предлага, ограничаване главно в по-известните насоки, тенденции, а и творби в нея.

Но това, от друга страна, е свързано и с професионалната принадлежност на авторката – нейният поглед върху литературата си остава най-едро детерминиран от дългогодишното ѝ пребиваване в учителската професия (именно пребиваване *във!*), в парадигмите, които средното образование е форматирано.

Това е повод накрая – в личен порядък – да отбележа удовлетворението си от съвместната работа с Даниела Беличовска като докторант на така наречената свободна подготовка: въпреки сериозната си и постоянна служебна ангажираност в училище, тя проявяваше завидно желание за работа и акуратност. Нещо, което, убеден съм, личи и в самата работа.

С оглед на това, приканвам уважаемото научно жури да гласува положително и да присъди на Даниела Беличовска образователната и научна степен „доктор”.

22 септ. 2015
София

доц. д-р **Пламен Анто**